

9. Сокальский, П. П. О механизме музыкальных восприятий [Текст] / П.П. Сокальский // Музыкальная психология: Хрестоматия; под ред. М.С. Старчеус. – М., 1992.
10. Шестаков, В. П. От этоса к аффекту [Текст]: история муз. эстетики от античности до XVIII в. / В.П. Шестаков. – М.: Музыка, 1975. – 351 с.
11. Штумпф, К. Происхождение музыки [Текст] / К. Штумпф. – Л.: Тритон, 1926. – 58 с.

In the article is scientific and psychological analysis of the problems of music psychology as a science, the role of music in a different era under the ruling of views on the personality and ideological orientations particular society, influence of music on the person and of human perfection through music.

Keywords: music psychology, psychology of tone, the musical phenomenon, personality, art, feeling, perception, emotional impact.

Отримано: 19.03.2011

УДК. 159. 923. 2

Ю.В.Табачук

Моральна свідомість особистості: психологічні виміри аналізу

У статті на основі аналізу досліджень провідних науковців робиться спроба розкрити суть феномена “моральна свідомість особистості”, а також описуються рівні та стадії сформованості моральної свідомості особистості.

Ключові слова: моральна свідомість особистості, моральна самосвідомість, моральні уявлення, моральні переконання, моральні почуття.

В статье на основе анализа исследований ведущих ученых, принята попытка раскрыть суть феномена “моральное сознание личности”, а также описываются уровни и стадии сформированности морального сознания личности.

Ключевые слова: моральное сознание личности, моральное самосознание, моральные представления, моральные убеждения, моральные чувства.

Постановка проблеми. Проблема морального становлення особистості є однією із найактуальніших проблем, яка не зникає з поля зору науковців різних галузей протягом багатьох століть. Адже духовність і моральність – найважливіше, що складає фундамент людини як особистості. Саме у цьому фундаменті – основа гармонійного розвитку всіх потенційних можливостей індивіда, запорука того, що результати його діяльності справді слугуватимуть вищим цінностям буття людини та соціуму.

“Моральний розвиток особистості, – зазначає Р.В.Павелків, – являє собою здатність людини розуміти, інтеріоризувати суспільні вимоги, засвоювати морально-етичні приписи та вибудовувати свою поведінку відповідно до них”.

До проблеми морального виховання, формування моральної свідомості особистості неодноразово зверталися такі науки як філософія, етика, педагогіка і психологія. У роботах Б.С. Братуся, А.А. Гусейнова, О.Г. Дробницького, Е.А. Курносикової, А.І. Титаренко висвітлюються питання природи моралі, сутності суспільних вимог, еволюції моральних категорій. У працях І.Д. Бега, М.Й. Боришевського, І.С. Булах, П.Я. Гальперіна, М.Р. Гінзбурга, Д.Б. Ельконіна, Д.О. Леонтєва, О.М. Леонтєва, С.Д. Максименка, С.Л. Рубінштейна, М.В. Савчина, Д.І. Фельдштейна, Н.В. Чепелевої здійснено психологічну інтерпретацію проблеми, простежено логіку переходу зовнішнього морально-етичного припису в категорію особистісної норми. Завдяки виконаним дослідженням простежено багато важливих ліній морального розвитку особистості, проте реалії сьогодення змушують шукати нові аспекти та розставляти нові акценти у висвітленні питання природи моралі, сутності зовнішніх суспільних вимог та їх гармонійного поєднання із завданнями індивідуального становлення, самореалізації, самоактуалізації, онтогенетичної еволюції розуміння моральних категорій та понять тощо.

Аналіз досліджень і наукових публікацій. “Моральна сфера – складний конструкт людської психіки і поведінки, в основі якого лежить унікальне утворення, що отримало назву моральної свідомості”, – зазначає Р.В. Павелків [6]. Аналізуючи роль моральної свідомості, Л.С.Виготський вказував, що у цьому випадку принципово важливим є розуміння свідомості як передумови організації поведінки.

Свідомість є здатністю людини до рефлексії, адекватного відображення навколишнього світу, подій, що відбуваються в ньому, своєї Батьківщини, обов’язку тощо, а також створення до них свого ставлення. Через свідомість людина здатна пізнати

сутність навколишнього світу, розуміти його. Свідомість є вищим рівнем психічного відображення, який властивий лише людині як суспільно-історичній істоті. Свідомість постає як знання про зовнішній і внутрішній світ, про самого себе. Однак свідомість не зводиться лише до знання, не тотожна йому, оскільки вона виявляється не лише в узагальненому знанні навколишньої дійсності, а й у певному оцінному, теоретичному і практичному ставленні до неї. Тому іншою необхідною складовою свідомості є переживання людиною того, що для неї в навколишній дійсності є значущим [2].

Оскільки об'єктом нашого дослідження є моральна свідомість особистості, тому насамперед потрібно визначити та розкрити суть поняття “моральна свідомість”. Отже, розглянемо думки деяких науковців щодо визначення даного поняття.

Р.В. Павелків розглядає моральну свідомість як особливий конструкт психіки, що забезпечує розуміння і прийняття моральних законів та організацію відповідно до них власної поведінки. “Моральна свідомість, на думку Р.В. Павелкова, є культурологічним і психологічним феноменом, який виступає важливою складовою суспільного й індивідуального буття людини. Вона є одним із компонентів свідомості людини взагалі, що відображає ступінь асиміляції особистістю суспільної моралі, засвоєння, інтерпретації, а іноді й розвитку людиною моральних принципів” [6].

Д. Фельдштейн визначає моральну свідомість таким чином: “Під моральною свідомістю розуміється відображення в свідомості людини принципів і норм моралі, які регулюють взаємовідносини людей, їх ставлення до суспільної справи, до суспільства” [4].

Більш широке визначення моральної свідомості пропонує О. Бондаревська. “Моральна свідомість особистості, – пише вона, – це процес відображення індивідуальною свідомістю морального аспекту суспільних подій та актів поведінки, в результаті яких здійснюється їх моральна оцінка, робиться вибір та регуляція діяльності і поведінки відповідно з інтересами суспільства, які виявляються у вимогах (нормах) суспільної моралі” [4].

М.Й. Боришевський має свій погляд на цю проблему. Він відзначає, що “утвореннями, які в системі особистості становлять підсистему свідомості (зрозуміло, і самосвідомості також) або органічно пов'язані з нею, є: світогляд, переконання, ідеали, ціннісні орієнтації, спрямованість, соціальні потреби, мотиви та інтереси, прагнення, соціально орієнтоване мислення, почуття, воля” [1, с.26].

Наведені визначення свідчать про те, що певна частина дослідників до структури поняття “моральна свідомість” вносять такі компоненти, як моральні знання у вигляді уявлень, поняття і ставлення до оточуючих, як прояв засвоєння моральних знань. Інші, на перший план висувають оцінку актів поведінки, на основі якої робиться вибір та регуляція поведінки.

Моральна свідомість як складне психологічне утворення повинна мати свої рівні, форми і певну структуру.

Моральна свідомість функціонує на двох рівнях – емоційно-почуттєвому та раціонально-теоретичному, які між собою взаємодіють та доповнюють один одного.

Емоційно-почуттєвий рівень пов’язаний з реакціями особистості на стосунки між людьми. Реакції виявляються у почуттях любові, ненависті; довіри, недовір’я; симпатії, антипатії; обов’язку, відповідальності; національної гордості тощо.

Раціонально-теоретичний рівень моральної свідомості виражається у системі моральних знань про норми, принципи, ідеали, оціночні судження, поняття, в яких теоретично обґрунтовується моральність та її елементи.

Залежно від носія моральна свідомість поділяється на індивідуальну і суспільну. Головними компонентами індивідуальної моральної свідомості є моральні почуття обов’язку, совісті, гідності, справедливості, що у сукупності складають емоційно-почуттєвий рівень. Раціонально-теоретичний рівень індивідуальної моральної свідомості пов’язується з системними знаннями, уявленнями про поняття, їх зміст, взаємозв’язок; наприклад, про добро, зло, щастя, сенс життя, справедливість, відповідальність, що дають уявлення про моральні цінності взагалі і вищі зокрема. Почуттєвий і раціональний рівні індивідуальної моральної свідомості є основою моральних переконань. Добре відомо, що людина не може існувати і, відповідно, розвивати свої моральні якості, реалізовувати свою свободу, свої моральні переконання поза суспільством. Тому, індивідуальна моральна свідомість формується у взаємодії з суспільною моральною свідомістю у повсякденній моральній творчості.

Суспільна моральна свідомість, носієм якої є суспільство, акумулює не тільки і не стільки моральну практику сучасників, а значною мірою використовує досвід минулих поколінь та історичних епох, їх пошуки і досягнення. Суспільна моральна свідомість – цілісний феномен, де теоретичний рівень відбивається у системі понять. Специфіка понять моральної свідомості у тому, що вони своєрідно відбивають моральне життя суспільства, спільнот і людини, використовуються для оцінки різних дій, вчинків як

людини, так і інших соціальних суб'єктів. Найзагальнішими, широкими, провідними поняттями моральної свідомості є: добро і зло, справедливість, совість, щастя, сенс життя, етичний ідеал.

У структурі моральної свідомості О.Бондаревська [4] виділяє три компоненти:

- нормативний, до якого належать моральні знання, моральні поняття, принципи, ідеї, що виражають вимоги суспільства до поведінки людей і які стали надбанням особистості;
- оціночний, до якого належать оцінка й самооцінка, ідейно усвідомлені оцінні критерії, що використовує особистість в практичній діяльності;
- регулятивний, до якого належать почуття, ставлення, переконання та інші компоненти свідомості, що здійснюють вплив на поведінку особистості.

Розподіл за групами структурних компонентів умовний, тому що в дійсності ставлення особистості до оточуючих її людей виявляється у взаємодії всіх компонентів, комплексно. Фактично ці компоненти функціонують у моральній свідомості як єдине ціле.

Більш детально ми зупинимось на результатах досліджень відомого американського психолога Л. Кольберга, який, досліджуючи рівні розвитку моральної свідомості, користувався такими показниками, як знання, почуття, ставлення, потреби, мотиви, переконання. Ці показники він виявляв у процесі дослідження моральних суджень людей.

В результаті проведених досліджень Л. Кольберг виділив шість стадій розвитку моральної свідомості особистості, які об'єднав у три рівні (кожен з рівнів має дві стадії): доморальний, конвенційний та автономний (загалом зазначені рівні розвитку моральної свідомості збігаються з типологією страху, сорому і совісті, за І. Бехом) [7].

І. Доморальний рівень. У своїй поведінці людина враховує прийняті в суспільстві правила і норми, що визначають поняття добра і зла. Однак при цьому вона орієнтується лише на власні фізичні або гедоністичні (пов'язані із задоволенням або невдоволенням) наслідки виконуваних дій (заохочення, покарання, фаворитизм тощо), а також на авторитет і владу тих, хто встановив ці правила і норми.

Стадія 1. Людина орієнтується на покарання і підпорядкування (покору), її дії оцінюються як позитивні або негативні залежно від того, заохочено або покарано людину.

Стадія 2. Наївно інструментальна орієнтація. Морально виправданою вважається дія, яка водночас сприяє задоволенню

потреб як індивіда, так і інших людей. Взаємодія людей розуміються як ринковий обмін: “ти – мені, а я – тобі”.

II. Конвенційний рівень. Людина у своїй поведінці підпорядковується прийняттю моральним вимогам і прагне відповідати моральним очікуванням групи (сім’ї, трудового колективу, організації, нації тощо).

Стадія 3. Орієнтація на еталонний зразок “доброго хлопця” чи “доброї дівчини”, що існує у певній групі.

Стадія 4. Орієнтація на вимоги “закона і порядку”. Людина поводиться так, а не інакше через те, що виконує свої обов’язки або обіцянки, контролює виконання встановленого порядку задля самого порядку.

III. Автономний, постконвенційний, чи принциповий, рівень. Людина прагне виявити і встановити для себе універсальні моральні цінності, які є правильними незалежно від того, яка група людей підтримує їх, та незалежно від того, які стосунки у людини з відповідною групою людей.

Стадія 5. Внутрішня система принципів людини зорієнтована на соціальну домовленість, зумовлену офіційно прийнятою суспільною мораллю.

Стадія 6. Автономна мораль людини визначається універсальними етичними принципами справедливості, добра, віри, краси тощо.

Тобто, розглянувши рівні та стадії розвитку моральної свідомості, можна зробити висновок, що на доморальному рівні людина виконує вимоги, уникаючи покарання. На конвенційному рівні дотримання моралі визначається намаганням належати групі, суспільству, відповідати їх вимогам з метою самозбереження, на третьому рівні – автономному, людина добровільно обирає моральну поведінку, адже переконана, що жити їй потрібно згідно з нормами, прийнятими нею добровільно [5, с. 420]. Тобто на 6 стадії формуються стійкі моральні принципи, виконання яких забезпечується власною совістю, безвідносно до зовнішніх обставин і розумових міркувань. Дослідження вчених підтвердили, що розвиток вище названих стадій моральної свідомості, особливо становлення автономної моралі, залежить не стільки від індивідуального розвитку людини, скільки ступеня соціального прогресу суспільства, в якому вона живе, а також від того, у чому суспільство бачить джерело моральних норм (у волі Господа, логічному правилі чи в приписах спільноти) [5, с. 421]. Ці рівні виявляються за допомогою таких показників, як моральні знання (когнітивний компонент моральної свідомості), моральні почуття та моральні

судження (комунікативно-емоційний компонент), моральна поведінка (прикладний бік моральної свідомості).

А. Малихін (на основі аналізу різних підходів вчених до визначення структури моральної свідомості) виділяє такі її структурні компоненти, характерні для кожного із підходів [4]:

- когнітивний: моральні уявлення; моральні поняття; моральні знання;
- світоглядний: моральні переконання; моральні ціннісні орієнтації; ставлення, інтерес до моральних проблем;
- поведінковий: моральний мотив; моральні стосунки;
- емоційний: моральні почуття;

Когнітивний компонент моральної свідомості становить фундамент, базу, на якій ґрунтується світоглядний компонент, тобто моральні переконання, ціннісні орієнтації, інтереси.

Щодо поведінкового компонента, то М.Й. Боришевський, визначаючи роль моральних переконань у процесі становлення особистості, зазначає, що ступінь сформованості моральних переконань є одним із найважливіших критеріїв оцінювання рівня соціальної зрілості особистості.

“Переконання – це певні знання, в правильності і життєвій важливості яких людина глибоко впевнена і які слугують їй керівництвом до дії...моральні переконання...є розумінням про взаємини людей, їх вчинки і якості, про норми і правила поведінки, в істинності і важливості яких особистість глибоко переконалася, які вона прийняла, пережила, з якими вона зжилася” [1, с.229]. В основі тієї чи іншої дії або вчинку завжди лежить переконання, яке виражає суб’єктивне ставлення до них.

Важливим елементом і поняттям моральної свідомості є ціннісна орієнтація як здатність моральної свідомості постійно за різних обставин спрямовувати думки й дії людини на досягнення певної моральної мети і результату. Моральні цінності – це інтегральне утворення моральної свідомості, яке включає в себе моральні норми, оцінки, уявлення, поняття, принципи, ідеали, що тісно пов’язані з мотивами і потребами та забезпечує спрямованість свідомості особистості на досягнення вищих моральних цілей, які регулюють поведінку на основі добра і зла.

Під моральними стосунками розуміється ставлення людини, яке формується в результаті її взаємодії з оточуючими людьми та предметами на основі додержання норм моралі [7].

Щодо емоційного компонента моральної свідомості, то основними його елементами є моральні почуття. Це почуття, в яких виявляється стійке ставлення людини до суспільних подій, до

інших людей, до самої себе. Їх джерелом є спільне життя людей, їх взаємини, боротьба за досягнення суспільних цілей. До них належать почуття симпатії і антипатії, уподобання і відчуженості, поваги і презирства, вдячності і невдячності, любові і ненависті. Серед моральних почуттів особливо слід виділити почуття товариства і дружби, патріотизму, почуття обов'язку і совісті. Ці почуття зумовлені світоглядом – системою поглядів і переконань людини. Моральні почуття породжуються системою людських відносин і етичними нормами, що регулюють ці відносини. Моральні почуття є внутрішніми побудниками до звершення вчинків.

Слід зазначити, що усі структурні компоненти моральної свідомості функціонують як єдине ціле. Адже когнітивний компонент поза його органічним зв'язком з поведінковим та емоційним компонентами становить просте знання особистістю етичних норм, етичних правил. Емоційний компонент, в свою чергу, самі по собі (поза зв'язком зі складовими когнітивного компонента та світоглядного) – це певні моральні переживання, почуття, які, до речі, і не могли б виникнути в індивіда, який не володіє відповідними етичними знаннями.

Ще одним важливим компонентом моральної свідомості є моральна самосвідомість. Самосвідомість, як і свідомість, має три основні форми прояву: пізнавальну, емоційну та вольову [1, с.17]. До пізнавальної форми найчастіше зараховують самопізнання, самоаналіз, уявлення про себе, самооцінку тощо. До емоційної – самопочуття, скромність, гордість, почуття власної гідності, тобто те, що людина переживає як наслідок порівняння себе з оточенням або з тим взірцем, якого вона прагне досягти. Вольова форма самосвідомості – це прояви витривалості, самовладання, самодисципліни, самоконтролю, тобто така психічна активність особистості, в якій виявляється свідоме регулювання власних дій, вчинків, свого ставлення до інших людей і до себе. У психічній діяльності людини самосвідомість – це структурна цілісність, яка поєднує в собі в певних співвідношеннях усі форми [1, с. 18]

Для визначення рівнів сформованості моральної свідомості особистості В.І. Фольваркова [7] визначила такі основні показники сформованості моральної свідомості:

- важливий показник сформованості моральної свідомості особистості – моральні знання, джерельна база моральної свідомості людини;
- моральні знання можуть існувати в свідомості особистості у вигляді моральних уявлень, понять, переконань;
- знання на рівні моральних уявлень, ознак та понять не можуть бути показниками сформованої моральної свідомості.

Вони визначають лише стан формування моральної свідомості на одному із рівнів;

- моральні переконання як вищий рівень моральних знань є фундаментом сформованої моральної самосвідомості, на основі якого виробляється навичка правильної поведінки, що переростає у звичку за будь-яких умов поводитися гідно, тобто моральні переконання стають основою моральних вчинків, совістю людини;
- процес засвоєння і застосування моральних знань тісно пов'язаний з такою вищою психічною функцією, як почуття;
- стан переживання людиною моральних почуттів (сором, страх, радість, провина, сумнів, гідність тощо) є показником моральної свідомості.

Тобто показниками рівнів сформованості моральної свідомості особистості можуть бути моральні знання, моральні судження з приводу мотивів, моральні почуття і поведінка.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, моральна свідомість – це особливий конструкт людської психіки, складне психологічне утворення, яка має свої рівні, форми та певну структуру. Розвиток моральної свідомості – це процес усвідомлення, засвоєння, прийняття людиною моральних норм та правил і перетворення їх на дієвий регулятор поведінки. Проведений теоретичний пошук системи показників розвитку моральної свідомості особистості потребує практичної перевірки. Перспективи подальших розвідок у даному напрямі вбачаємо у дослідженні впливу різноманітних чинників на формування моральної свідомості особистості.

Список використаних джерел

1. Боришевський М. Дорога до себе: Від основ суб'єктності до вершин духовності: монографія / Мирослав Боришевський. – К.: Академвидав, 2010. – 416 с.
2. Власова О.І. Педагогічна психологія: навч. посіб. / О.І. Власова. – К.: Либідь, 2005. – 400 с.
3. Мар'єнко И.С. Основы процесса нравственного воспитания школьников / И.С. Мар'єнко. – М.: Просвещение, 1980. – 183 с.
4. Малихін А. Моральна свідомість особистості: сутність та структура [електронний ресурс] / Андрій Малихін. – Режим доступу до журн.: http://bdpu.org/scientific_published/2005/Pedagogical_studios/9
5. Мойсеюк Н.Є. Педагогіка: навч. посіб./ Н.Є.Мойсеюк.–К., 2003.– 615 с.

6. Павелків Р.В. Розвиток моральної свідомості та самосвідомості в молодшому шкільному віці: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра. психолог. наук: спец. 19.00.07 “Педагогічна та вікова психологія” / Р.В. Павелків . – К., 2005. – 40 с.
7. Фольваркова В.І. Показники та рівні розвитку моральної свідомості особистості / В.І. Фольваркова // Дошкільна освіта. – 2004. – №3 (5). – С. 15-19.

In the article, on the basis of analysis of researches of leading scientists, an attempt to expose essence of the phenomenon “moral consciousness of personality” is done, and also levels and stages of formed of moral consciousness of personality are described.

Key words: moral consciousness of personality, moral consciousness, moral presentations, moral persuasions, moral feelings.

Отримано: 19.02.2011

УДК159.9

В.А. Терещенко, М.А. Володченко

Організованість як риса особистості студента та її формування

Одним із провідних особистісних факторів самостійної роботи студента виступає організованість. Сутністю організованості як властивості особистості є здатність людини свідомо впорядковувати свою діяльність, регулювати її на всіх етапах. Організованість базується на єдності динамічної й змістовної сторін. Велика роль у формуванні організованості студентів належить колективу. Показниками організованості студентів було визначено імпульсивність, самостійність, самоконтроль. Високий рівень організованості має 22,8% студентів другого та 31,3% четвертого курсів; середній – 45,7% студентів другого і 42,2% четвертого; низький – 31,5% студентів другого і 26,5% четвертого.

Ключові слова: організованість, імпульсивність, самостійність, самоконтроль.

Одним из важных личностных факторов самостоятельной работы студента является организованность. Суть организованности как свойства личности заключается в способности человека сознательно выстраивать свою деятельность, регулировать ее на всех этапах. Организованность предполагает единство динамической и содержательной сторон. Существенную роль в формировании организованности студентов